

JÁCHYMOVSKÁ MEDAILE FERDINANDA I. Z ROKU 1529

JULIANA BOUBLÍKOVÁ-JAHNOVÁ, Praha

Rok 1529 byl pro českého a uherského krále Ferdinanda I. Habsburského těžkou zkouškou, neboť pokračovala válka mladého panovníka s jeho protivníkem, sedmihradským vévodou Janem Zápolským, o uherskou královskou korunu.

Ferdinandova válečná tažení připomíná medaile uchovávaná mj. ve sbírkách numizmatického oddělení Národního muzea v Praze a známá v numizmatické literatuře pod německým názvem *Medaille auf die Annäherung der Türken* (**obr. 1 a, b**).¹

Jan Zápolský, označovaný v soudobých českých písemnostech nelichotivě Vejda, se dal 10. listopadu 1526 korunovat uherskými stavy králem, ačkoli Ferdinand I. jako manžel Anny, sestry a dědičky krále Ludvíka Jagellonského, který zahynul v bitvě u Moháče, si na uherský trůn činil nároky z důvodů dědičného práva své manželky. V prosinci 1526 se tedy nechal v Bratislavě korunovat uherským protikrálem. Podpořila ho také stavovská obec v království chorvatském, a to za slib, že zbytek historického Chorvatska, který ještě neovládli Turci, Ferdinand ochrání před Osmanskou říší. Soliman, který uzavřel s Janem Zápolským spojeneckou smlouvu, vyvolával jako zosobnění tureckého nebezpečí v křesťanské části říše, zvláště té, jež byla geograficky nejbližší k Uhrám, obrovské obavy. Ferdinand se ocitl v nezáviděníhodné pozici, způsobené nedostatkem financí i vojska. Přesto v letech 1527 a 1528 byla habsburská vojska na uherském bojišti úspěšná. V roce 1529 však pro Ferdinanda nastala změna k horšímu. Turci pod záminkou ochrany Zápolského před neoprávněnou habsburskou agresí začali připravovat vojenské tažení, jehož cílem bylo dobýt Vídeň a ovládnout středoevropské Podunají. Marně žádal Ferdinand svého bratra císaře Karla V. o pomoc. Ten se zabýval svými válečnými starostmi a radil Ferdinandovi, aby se Zápolským raději dohodl. Jen sestra Marie poslala z Nizozemí Ferdinandovi španělské žoldnéře. Ještě 28. srpna žádal Ferdinand o pomoc křesťanský svět. Bez úspěchu. V září začali Turci obléhat Vídeň. V zemích Koruny české zavládl strach z proniknutí Turků na Moravu. Proto se stavové roz-

hodli pro společnou obranu habsburského soustátí. K Vídni tedy nakonec přibyla vojenská pomoc také z českých zemí. Ničivé obléhání trvalo mnoho týdnů. Až koncem roku Turci odtáhli. Ale sultán Soliman napsal, že dobyl uherské království a korunu předal Zápolskému. Vídeň si na krátkou dobu oddechla. Další turecké tažení, jehož cílem bylo zmocnit se Vídne, následovalo v roce 1532, ale i to bylo neúspěšné a Turci se předčasně stáhli.

Medaile, ražená – podle mého názoru – již v roce 1529, kdy probíhaly dramatické události, a nikoli později – jak soudili Viktor Katz i Emanuela Nohejlová-Prátová –, je dílem řezače razidel a zlatníka Hieronyma Magdeburgera.² Ve svém oboru byl uznávaný a na německé i české straně Krušnohoří známý – dodával razidla rovněž jáchymovské mincovně. Viktor Katz vyslovil domněnku, že tam mohl působit jako řezač želez v letech 1533–1538.³ Katz upozornil rovněž na souvislost Ferdinandovy medaile nesoucí leto-počet 1529 s litou medailí od Hanse Dauchera z roku 1523, která měla být předlohou pro medaili Magdeburgerovu (**obr. 2**).⁴ Ferdinand je na obou zachycen s hlavou z profilu vlevo, s tělem třičtvrtěčně natočeným, s kloboukem, v plášti s velkým límcem a s Řádem Zlatého rouna zavěšeným na stuze na prsou. Wolfgang Hilger, který věnoval ikonografii Ferdinanda I. monografickou práci z roku 1969⁵ a tuto problematiku nejnověji přiblížil také v rozsáhlém katalogu výstavy k 500. výročí narození krále a císaře římské říše,⁶ uvádí, že Daucherova medaile s Ferdinandem I. pocházející z roku 1523 vznikla podle neznámé předlohy a představuje nejstarší známý typ, z něhož vzešly další podobizny v různých technikách, zachovávané – někdy s drobnými obměnami – stejnou ikonografií a vytvářející celou genetickou řadu.⁷ Do ní náleží i naše krušnohorská, resp. jáchymovská medaile „na přiblížení Turků“.

Časově nejbližší k Daucherově lité medaili (která se vyskytuje ve dvou variantách – na jedné je Ferdinand s velkým límcem ze sukna, na druhé s límcem kožešinovým) mají dvě malované podobizny Ferdinanda I. od Hanse Malera (**obr. 3**).⁸ Hilger vysvětluje, podle jakých indicií

¹ Národní muzeum, numizmatické oddělení, inv. č. H5-57 693; medaili uvádí KATZ 1932, s. 59, č. 36, kde další literatura, NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ 1963, s. 49, č. 41, HILGER 1969, č. 171, tab. 12.

² O Hieronymu Magdeburgerovi viz BOUBLÍKOVÁ-JAHNOVÁ 2003, zejména s. 8–10 (zde uvedena i veškerá starší literatura).

³ KATZ 1934, s. 77.

⁴ KATZ 1932, s. 60.

⁵ HILGER 1969.

⁶ HILGER 2003.

⁷ HILGER 1969, s. 34–36 a HILGER 2003, s. 232–233, 235, č. III/15 na s. 343.

⁸ Nalézají se ve Florencii a v Rovigu (HILGER 1969, s. 35–36, a HILGER 2003, s. 233–234).

dospěl k názoru, že obrazy jsou mladší než medaile: text v opisu medaile „ (rozeta) EFFIG : FERDIN : PRINCIP: ET INFANT : HISPAN : ARCH : AVSTR . (etc.) RO : IMP : VICAR :“ a v poli „AN° - ETAT : / SVE – XXI“ je totiž zcela identický s nápisem na obrazech, přičemž na nich je umístění zkratky slova VICAR[ii] zcela nelogické a zdá se bez rozmyslu takto přeжатé z medaile. Zároveň charakteristická dělicí znaménka opisů medailí i rozetka jsou zjevně přeжатé z medaile do obrazů.

Po medaili, resp. medailích (viz varianta) Hanse Dauchera z roku 1523 a po Malerových obrazech (jeden z nich, nacházející se v italském Rovigu, je datován 1525) vznikly další články ikonografického řetězu, tentokrát dva dřevořezy od Erharda Schöna. První je vytisknut ze dvou kusů a zachycuje proti sobě z profilu poprsí Ferdinanda I. a Anny (**obr. 4**). Musel být vydán nejdříve po roce 1526, protože Ferdinand je zde označen jako král český a uherský (zvolen v listopadu 1526, korunován v únoru 1527). Druhý dřevořez vyšel u Hanse Guldenmundta v Norimberku v roce 1528 (**obr. 5**). Ferdinand je tu zobrazen na větším jednolistu, jehož protějškem je jednolist s Annou. Schönovy dřevořezy byly velmi často využívány pro nejrůznější uměleckořemeslná odvětví (např. při výzdobě fasád, pro kachle i předměty denní potřeby). Žádný jiný ikonografický typ nenašel takové rozšíření.⁹

A tak je velmi pravděpodobné, že řezač razidla – Hieronymus Magdeburger – využil jako předlohu pro medaili z roku 1529 nejen medaili Hanse Dauchera, která se, jak uvádí Hilger, nachází ještě dnes v mnoha sbírkách,¹⁰ ale také dřevořezy Erharda Schöna, z doby po r. 1526 a z r. 1528. Tyto grafické listy představovaly tehdy moderní výtvarné médium, jež umožňovalo sériové rozmnožování různých vyobrazení, včetně podobizen významných osob. Způsobily tak, že Ferdinandova podoba vstoupila do všeobecné paměti, zvláště v zemích, kde Ferdinand I. vládl jako král a arcivévoda, a také jako zástupce svého bratra, císaře Karla V., ještě před svým zvolením králem římským (1531). Zajímavé je porovnání podoby Ferdinanda na Daucherych medailích a Schönových dřevořezech s medailí Magdeburgerovou. Za uvedení stojí poznámky Ferdinandových současníků a očitých svědků o jeho vzhledu. Např. benátský velvyslanec Francesco Corner se roku 1521 vyjádřil, že Ferdinand je malé postavy, bystrý a má pootevřená ústa, která mu ale nevystupují tak výrazně (má na mysli nápadný spodní ret) jako Karlovi V. Stejně tak vyslanec Carlo Contarini v roce 1527 zaznamenal, že Ferdinand je malého vzrůstu a spíš ošklivý.¹¹ Daucher sice zachytil výrazné Ferdinandovy rysy, ale zmínil je ve prospěch celkové idealizace, tak jak si to žádala úloha panovnické medaile především jako díla reprezentativního. Naopak na dřevořezech má Ferdinand více pootevřená ústa a na Malerových obra-

zech podle medaile z roku 1523 má i ostře zalomený nos a vystouplé oči. Odchytky jsou to sice malé, ale celkovou podobu značně mění. Magdeburger, jak je vidět, byl více ovlivněn medailí, což je koneckonců logické, protože i ta, jejímž byl autorem, musela plnit úkol reprezentace a propagandy, a to zvláště v souvislosti s účelem svého vydání. Navíc na ražené medaili, zřejmě v důsledku menšího měřítka a velmi citlivého zpracování, působí Ferdinand I. téměř dětsky křehce. Možná, že i to lze přičíst zaměření medaile, která měla takto ještě více působit na své diváky. V opise je Ferdinand uveden jako král uherský a český, jako jeho věk je udáno 25 let a dále je tu rok 1529. Letopočet neodpovídá zaznamenanému věku panovníka (narozen 10. 3. 1503, větší část roku 1529 mu tedy bylo již 26 let). Důvod mohl být v omylu při užití punců s římskými číslicemi, či ve špatně vyměřené ploše pro opis, která pak při ražení punců do opisu nestačila pro rozsah římských číslic. Avšak písmo a rovněž zpracování podobizny dokládají, že medaile byla vytvořena velmi kvalitně, že šlo patrně o prvořadou zakázku, a tedy dopuštění se nějaké chyby by nemělo přicházet v úvahu. Autor medaile mohl ale mít i chybné podklady pro stanovení správného stáří krále, které on sám třeba ani neznal.

Opis na reversu reprodukuje verš z biblických žalmů a v českém překladu zní: Dej mně statečnost proti tvým nepřítelům, Pane, protože ty jsi můj pomocník. Je to zcela evidentní prosba panovníka k Bohu, aby s jeho pomocí zvítězil nad úhlavními nepřáteli, Janem Zápolským a pohanskými Turky deroucími se do střední Evropy. V obou opisech se objevují celkem tři šestilisté rozety jako ozdobná dělicí znaménka. Jejich problematice se na krušnohorských medailích věnovali Viktor Katz a Emanuela Nohejlová-Prátová. Posledně jmenovaná se domnívala,¹² patrně na základě Katzovy poznámky v jeho díle *Die Erzgebirgische Prägemedaille des XVI. Jahrhunderts*,¹³ že rozety na medaili jsou mincmistrovské značky Hanse Weizelmann, jenž zastával mincmistrovský úřad v Jáchymově v letech 1535–1541 (nebo 1542). Proto také kladla vznik medaile do 30. let 16. století.¹⁴ Katz však v téže práci dospěl, po nabytí nových poznatků o Magdeburgerově tvorbě, k závěru, že tyto rozety byly hojně používány v dílně Hieronyma Magdeburgera na ražbách různého druhu – nejen na portrétních, ale i na morových medailích.¹⁵ Protože se rozety liší od květu na německých Ferdinandových medailích, často se vyskytujících jako ozdobná znaménka, a skutečně se často objevují na Magdeburgerových pracích, přikláním se ke Katzově názoru, že jde o charakteristické dělicí znaménko dílny.

Rozetky byly ale hojně používaným dekorem nejen na renesančních litých a ražených medailích, ale již dříve i na mincích. Je tedy dost pravděpodobné, že právě z tohoto

⁹ HILGER 2003, s. 235.

¹⁰ HILGER 1969, s. 36.

¹¹ Viz HILGER 1969, s. 31 a 39 (odvolává se na vydané prameny: Franz Langewieser, *Ferdinand I. im Lichte der Diarii des Marino Sanuto* [disertace]. Wien 1936; Joseph Fiedler, *Relationen venetianischer Botschafter über Deutschland und Österreich im 16. Jh.* FRA II/30, Wien 1870).

¹² NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ 1963, s. 49, č. 41.

¹³ KATZ 1932, s. 46, č. 17.

¹⁴ NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ 1963, s. 49, č. 41, odvolává se na: KATZ 1932, č. 36, a KATZ 1934, s. 74–83.

¹⁵ KATZ 1932, s. 258.

směnného prostředku, vzhledem k příbuznosti s medaillemi, byly právě na ně převzaty. Vždyť počátky novodobé medaile jsou spojeny s velkým zájmem o numizmatiku a sběratelství starých mincí.

Střed reversu Magdeburgerovy medaile tvoří korunovaný půlený znak, vpravo rakouský a vlevo kastilský. Kolem něj jsou na diagonálních osách znaky uherský, český, chorvatský a dalmatský, rovněž korunované. Představují Ferdinanda I. jako rakouského arcivévodu, španělského infanta, uherského, českého, chorvatského a dalmatského krále. Na pravouhlých osách jsou dekorativně umístěny do kříže květiny na silných stoncích s velkými listy, na způsob jakýchsi palmet. Toto řešení reversu rovněž připomíná některé soudobé Ferdinandovy mince.

Považuji za pravděpodobné, že Magdeburger vytvořil razidlo k medaili s letopočtem 1529 v témže roce, nikoli později. Předpokládám, že pro vznik medaile byl tehdy z celospolečenského hlediska vážný a dobrý důvod. Vrcholnou dějinnou událostí tohoto roku bylo odražení Turků od Vídně na podzim 1529. Kdyby se měly zpětně připomenout boje s Osmany v roce 1529, pak tím nejdůležitějším okamžikem bylo právě jejich neúspěšné obléhání Vídně, které by jistě muselo být na takové pamětní medaili reflektováno. Nic z toho však medaile na přiblížení Turků nezaznamenává. Zdá se proto logičtější, že medaile byla vydána ještě před obléháním města, kdy situace byla nejistá, jak naznačuje i text v opise reversu. Jako by Ferdinand prosil nejen Boha, ale chtěl na tíživou situaci upozornit i své poddané, spolu s důrazným mementem, že jde o bezpečnost křesťanského světa. Dá se tedy soudit, že medaile má hlubší obsah, než je vzpomnutí tažení. Znamená jak propagandu panovníka, který se chystá zachránit křesťany, tak má oslovit každého takového křesťana, který si medaili pořídí, a tím si snad i uvědomí, jak nutné je toto tažení podpořit. Je to uměleckou formou ztvárněná výzva k nutnosti placení válečného tributu, který Ferdinand požadoval v celé říši, výzva k osobnímu konkrétnímu zainteresování na tažení i duchovní spoluúčasti. Lze předpokládat, že iniciátorem medaile byl sám Ferdinand I., velmi odpovědný, vzdělaný, inteligentní panovník, udivující i své vzdělané současníky svými schopnostmi.¹⁶

Odmltíme-li domněnku Nohejlové-Prátové, že rozety jsou značkou H. Weizelmana, působícího ve funkci mincmistra v Jáchymově v letech 1535–1541 (nebo 1542), i názor Katze, že H. Magdeburger působil v Jáchymově po roce 1533, k čemuž ale nebyly nalezeny písemné prameny, otevírá se brána k úvahám o předatování medaile. Zde můžeme navíc vyjít i z výkladu dvou písemných pramenů (dopisů), které otiskl Katz ve svém díle z roku 1932.¹⁷ Magdeburger jako známý řezač a zlatník, působící také ve službách saského vévody Jiřího, uvádí v nedatovaném listě adresovaném vévodovi, že na jeho příkaz zhotovil vzorový jáchymovský tolar s podobiznou krále Ferdinanda I., podle něhož bylo v Jáchymově raženo několik kusů, majících značný ohlas.

Odražek tolaru ve stříbře, zobrazující krále Ferdinanda I. s levicí na jilci meče, posílá Magdeburger Jiřímu jako doklad.¹⁸ V dopise Magdeburger dále prosí vévodu o přímou u královské rady, zvláště u pana Kryštofa Gendorfa (horního hejtmana), aby obdržel práci, kterou blíže nespecifikuje. Že byl tento dopis napsán roku 1528, dokládá další list, tentokrát od vévody Jiřího, datovaný 21. prosince 1528 a adresovaný přímo králi Ferdinandovi, v němž doporučuje Magdeburgera pro úřad řezače želez v Jáchymově. To byla patrně ona práce, kvůli níž Magdeburger napsal dopis Jiřímu. Jaká byla králova reakce, se z písemných pramenů nedozvídáme. Ale je docela dobře možné, že se Ferdinand poté, co si přečetl vévodovo doporučení a prohlédl vzorový tolar se svou podobiznou, rozhodl zadat práci na vytvoření razidla k medaili s letopočtem 1529 „na přiblížení Turků“ právě Hieronymu Magdeburgerovi. Je nasnadě, že tyto události následovaly v relativně rychlém sledu, protože medaile musela být hotova v průběhu roku 1529, před příchodem podzimu.

Hieronymus Magdeburger, jak se zdá podle umělecké výpovědi medaile, správně pochopil její účel, kterému ještě pomohl svými výtvarnými schopnostmi a intuicí. Tak vznikla krásná medaile, zaujímající přední místo v produkci jáchymovských ražeb. Lze ji přiřadit mezi nejlepší medailérská díla první poloviny 16. století v římské říši.

Literatura

- BOUBLÍKOVÁ-JAHNOVÁ 2003:** Juliana Boublíková-Jahnová, Počátky medailérství v Čechách. (Jáchymovské portrétní medaile hrabat Šliků). *Sborník Národního muzea v Praze*, řada A – historie, sv. 57, čís. 1–2 (Praha 2003).
- HILGER 1969:** Wolfgang Hilger, *Ikonographie Kaiser Ferdinands I. (1503–1564)*. Wien 1969.
- HILGER 2003:** Wolfgang Hilger, Das Bild vom König und Kaiser. Anmerkungen zu Verbreitung und Wirkungsgeschichte von Herrscherdarstellungen am Beispiel Ferdinand I. In: *Kaiser Ferdinand, 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie*. [katalog výstavy v Umělecko-historickém muzeu ve Vídni], Wien (Kunsthistorisches Museum) 2003, s. 231–241.
- KATZ 1932:** Viktor Katz, *Die Erzgebirgische Prägemedaille des XVI. Jahrhunderts*. Prag 1932.
- KATZ 1934:** Viktor Katz, Poznámky o rudohorských rytcích želez 16. stol. *Numismatický časopis československý*, roč. 10 (Praha 1934), s. 71–83.
- NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ 1963:** Emanuela Nohejlová-Prátová, *Katalog výstavní sbírky medailí*. Praha 1963.

Vyobrazení

Obr. 1. a, b Hieronymus Magdeburger, medaile „na přiblížení Turků“ (Medaille auf die Annäherung der Türken),

¹⁶ Relace zpravodajů, na něž upozorňuje HILGER 1969, s. 31, 32, a znovu též 2003 (v katalogu je zmiňuje na více místech, např. na s. 16–18, 69, 146, 205, 207).

¹⁷ KATZ 1932, s. 258 a 259.

¹⁸ KATZ 1932, obr. X/1, č. 75 na s. 70, více na s. 258.

2.

3.

Ferdinand von Gottesgnaden König zu Ungern vnd Behen Zung und Infant in Hispanien; Herzog zu Österreich; Herzog zu Burgund; zu Exeren; zu Arrabden; zu Craon; zu Löwenburg vnd Schlesing; Markgraf zu Mähren und Lausitz; Graf zu Carol; Admiral der Keyserlichen Mayestät Flotten.

Isabella von Gottesgnaden Königin zu Ungern vnd Behen; Erzhertogin zu Österreich.

By Hans Waserstein.

4.

Ferdinand von Soto gnaden Infant vñ Prinz in

Hispania/König zu Hungern vnd Böhem/Erzherzog zu Osterreich/zu
 Burgundi/zu Lüttring/zu Brabant/zu Steyr/zur Schlesy/zu Keerten/zu
 Limpurg/zu Brayn/zu Lünzelburg/vnd zu Geldern/Grauen zu Habsburg/Flandern vñ
 Tyrol/Pfalzgrau zu Hennegard/vnd zu Holland/Fürst zu Schwaben/Marggrau zu
 Merhern/zu Burgaw/vñ zu Lausaz/Landtgrau zu Elsas/vnd des lands ob der Enns/
 zu Arthois/zu Flandern/zu Thyroll vnd Namur/Graue zu Rysburg/zu Pfirde vnd Gilly/
 Herz zu Poitenaue/zu Salina/zu Bollonia auff der Windischen march/vnd zu Mecheln/
 vnd Römischer Kayserlichen Maiestat Statthalter.

